

Рібцун Юлія Валентинівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу логопедії
*Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Україна*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО РІВНЯ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ МОВЛЕННЄВИМИ ПОТРЕБАМИ

«Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з дитиною. Від нас, від нашого вміння, мистецтва, майстерності, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» – ці слова Василя Сухомлинського, член-кореспондента Академії педагогічних наук СРСР (1968), кандидата педагогічних наук (1955), педагога-новатора, публіциста, письменника, поета, Заслуженого учителя можуть і донині бути своєрідним кредом кожного педагога [2].

Питання навчання та виховання дітей, зокрема з особливими мовленнєвими потребами (ОМП), були та залишаються актуальними для теорії та практики спеціальної освіти. Розглядаючи біопсихосоціальну модель розвитку дитячого організму, G. Engel виокремлює біологічний, психічний та соціальний рівні. Якщо біологічний рівень передбачає задоволення базових потреб дитини, то саме психічний і соціальний перебувають у тісному взаємозв'язку, до якого прикута увага фахівців, котрі працюють з дітьми з порушеннями мовлення [3].

Французький економіст, політик, видатний європейський діяч Жак Делор виокремив чотири вежі освіти: 1) вчитися, щоб знати – акцент на освітній аспект; 2) вчитися, щоб діяти – акцент на розвиток творчих здібностей особистості; 3) вчитися, щоб бути – акцент на розвиток особистості дитини; 4) вчитися, щоб жити разом – акцент на взаємодію з іншими людьми. Як бачимо, перші три з них охоплюють психічний рівень, а четвертий – соціальний, що, своєю чергою, підтверджує важливість саме психічного рівня для всебічного розвитку дитини.

У світовій практиці використовується трирівнева модель, відповідно до якої спеціальної підтримки потребують 5% дітей з дефіцитом або практично відсутнім мовленням. Ці категорії вимагають постійної допомоги з боку спеціалізованих фахівців. Додаткової підтримки потребує 15% дітей з особливими мовленнєвими потребами за умов залучення асистента вчителя / вихователя, логопеда, психолога. Водночас потреби 80% дітей можуть бути задоволеними у вигляді універсальної підтримки, коли педагоги проводять з вихованцями регулярні консультації, добирають диференційовані та індивідуальні форми роботи, регулюють необхідну швидкість виконання завдань [1].

Саме робота з розвитку другого рівня біопсихосоціальної моделі дає змогу охопити усіх дітей з ОМП. Розглянемо її детальніше на конкретних прикладах, які доцільно застосовувати в умовах викликів сучасності, зокрема воєнних дій.

Стабільність діяльності високо організованого психічного рівня розвитку дитячого організму напряму пов'язана з когніцією та водночас уявою. Материнський образ води стане в нагоді, коли батьки чи особи, які їх замінюють, будуть говорити дитині про те, що вони поряд і обов'язково зможуть їй допомогти, адже точно знають як це зробити. Якщо дитина роздратована, можна запропонувати їй уявити спокійне прозоре блакитне озеро або білу пухнасту легеньку хмаринку, що допоможе відчути хвилі спокою, розслаблення та

врівноваженості. Якщо дитина надто в'яла, пасивна, депресивна, доцільно запропонувати їй уявити бурхливу стрімку повноводну річку, що сприятиме активізації, набуттю сил, бадьорості та впевненості.

Вода, пензлик і фарби – незамінні помічники при вираженні дитиною на аркуші паперу своїх глибинних переживань. Властивістю акварельних фарб є те, що вони добре розчиняються у воді, а один колір плавно перетікає в інший. Саме аквареллю якнайкраще малювати веселку – символ радості та віри в щасливе майбутнє.

Доцільно запропонувати ігрову вправу «Вже веселка в небі грає». Обладнанням слугуватиме аркуш паперу, акварельні фарби, пензлик, ємність з водою. Мовленнєво-мотиваційним матеріалом вірш: Літній дощик затихає, Вже веселка в небі грає: З квітів, сонця і води П'є веселі кольори. А коли всі назбирала, Фарбам їх подарувала. І дівчата, і хлоп'ята – Кольори всі хочуть знати! (Юлія Рібцун)

Варто наголосити, що веселка – це те ж саме, що і райдуга (синоніми). Доцільно розглянути предметне зображення веселки, запам'ятати послідовність кольорів, для чого існують певні фрази: Чапля осінь жде завзято – буде сани фарбувати (Ч – червоний, О – оранжевий, Ж – жовтий, З – зелений, Б – блакитний, С – синій, Ф – фіолетовий); царівна пані жде з букетом синіх фіалок (Ч – червоний, П – помаранчевий, Ж – жовтий, З – зелений, Б – блакитний, С – синій, Ф – фіолетовий). Запропонувати дитині зобразити веселку акварельними фарбами.

Енергія повітря може бути ефективно використана при сильному переляку, відчутті тривоги та небезпеки. Саме тоді потрібно запропонувати дитині робити глибокий вдих через ніс і плавно тривало видихати, акцентуючи увагу саме на видиху. Виконання розслаблюючих дихальних вправ допоможе заспокоїтись, а активізуючих (часті ритмічні вдихи-видихи) – сприятимуть виробленню концентрації уваги, інтенсифікації мисленнєвих процесів.

Співдружність дихальних вправ з казкою, розвитком уяви – найкраще гармонійне єднання. Доцільно запропонувати дитині ігрову вправу «Літній вітерець». Мотиваційно-мовленнєвим матеріалом до неї стане казочка: «Вітерець прокинувся рано-рано. На повні груди вдихнув свіже ранкове повітря. (Зробити глибокий вдих і плавний видих.) Вітерець полетів до річки вмиватись: «Фууух, яка вода холодна!» (Подути із незадоволенням, здригнутись.) Він сердито вдарив по поверхні річки крильцями: «Плюх!» (Руками, розставленими у сторони, різко зробити змах з видихом.) А річка у відповідь: «Хлюсь, хлюсь, хлюсь, я тебе, вітре, не боюсь». (Зробити рукою хвилячку, плавний видих.) На річкових хвилячках дрімав вітрильник: «Ш-ш-ш...». (Голову нахилити, дві долони покласти під щоку; спокійно дихати.) Вітерець набрав повні груди повітря і щосили подув на вітрила. (Зробити сильний протяжний видих.) Вітрильник злякано помчав по річці: «Ляп-ляп-ляп!» (Переривчастий видих; долонею імітувати стрибки вітрильника по хвилячках.) Засміявся вітерець і став літати над широким лугом, дмухаючи на всі боки та висушуючи ранкову росу. (Робити напівнахили, видихаючи повітря.)

Вилетів на широку сільську дорогу, піднявши куряву: «Хххх...». (Робити колові оберти обома руками, плавно видихаючи.) Вітер став перелітати з тополі на тополь, знявши справжню завірюху з тополиного пуху: «Вввв...». (Підняти руки вгору, кистями робити обертальні рухи; з силою видихати повітря.) Раз подув вітер – пух полетів на дахи будинків. (Підняти руки вгору, кистями показати дах; з силою видихати повітря.) Другий раз подув – пух полетів на гілки інших дерев. (Підняти руки вгору, кистями зобразити гілки; з силою видихати повітря.) Подув втретє – застелив пух всю землю довкола... (Підняти руки вгору, кистями показати поверхню землі; обернутись навколо своєї осі; з силою видихати повітря.)

Розбишака-вітерець полетів далі і залетів у трубу сільського будинку, і нумо лякати людей: «Бу-бу-бу! Бу-бу-бу!». (Долони скласти рупором; переривчасто видихати.) Принюхався, відчув солодкий запах пиріжків і смачно облизався: «Ням-ням!» (Робити

глибокі вдихи; облизатись.)

Вітерець полетів у сад. (Розставити руки в сторони, плавно видихати.) До саду залетів, листячком зашелестів, яблуньку він обтрусив. (Робити дрібні рухи долонями – «листячко», імітувати трусіння дерева; різкі видихи.) Покотились яблука у траву: «Бух-бух!» (Утворити з пальців кульку – «яблуко»; робити різкі видихи.) Вітерець аж злякався, причаївся в квітнику. (Присісти, затримати дихання.) А там такі пахощі! (Зробити плавний тривалий вдих; підняти голову вгору.) Понюхав вітер чорнобривчик: «Ох!», понюхав медунку: «Ах!», понюхав флокси: «Ммм...». (Зробити кількаразові глибокі вдихи.) Ожив вітерець, ніби сил набрався. (Зігнути руки на рівні грудей; затріпотіти пальцями; легенько дихати.) Злетів вітерець, крилом м'яту зачепив. Навкруги все ще більше запахкотіло. (Руки розвести в сторони; зробити глибокий протяжний вдих.)

Полетів щасливий вітерець на город. (Плавно розпрямити зігнуту в лікті руку; зробити тривалий видих.) Там зелені огірочки поховались в холодочку під листочки. (Робити махи кистями до себе; важко дихати – «спека».) Літній вітер налетів, з ними грати захотів. (Долонями робити дрібні обертальні рухи; дихати із захопленням.) Огірки відповіли, що в них зав'яли всі листочки, а тому немає ні сил, ні бажання гратися. (Сумний вираз обличчя, вільно опущені кисті рук; прискорено дихати з висунутим язиком.) Замислився вітерець, затих. (Зробити задумливий вираз обличчя; затримати дихання.) Аж побачив, що сонях віями тріпоче, розмовляти з вітром хоче. (Дрібно перебирати пальцями, описуючи коло; плавний видих.) Але вітру не до розмов. Помітив вітерець дощову хмаринку і пригнав її на город. (Дути на уявну хмаринку.) Подув щосили. (Сильно дути.) Хмаринка злякалася і заплакала дощем: «Крап-крап-крап!». (Кулачками терти очі; видихати.) Полив дощик городину. Помідори, огірочки враз розправили листочки. (Розвести руки в сторони; радісно дихати на повні груди.) Вітерець крильця втомлено згорнув і тихесенько заснув. (Накрити голову обома руками; помірно глибоко дихати.)» (Юлія Рібцун)

Варто запропонувати наступні рекомендації до виконання: 1. Можна знайомити дитину не з усім текстом відразу, а поступово з окремими частинами казки. 2. Акцент робимо на різних видах вдихів і видихів: ніс-ніс, ніс-рот, рот-рот, рот-ніс. Слід наголосити, що коли ми розмовляємо, то вдихаємо через ніс, а видихаємо через рот. 3. Дихальні вправи спочатку доцільно виконувати за наслідкуванням, а потім за словесною інструкцією.

Стихія землі, як свідчить сама назва – це ґрунтова опора. Саме завдяки їй на рівні думок і відчуттів з'являються твердження: «Я вмю», «Я знаю», «Я можу», «У мене все вийде». Тому можна пропонувати дитині уявляти себе велетенським деревом, у якому коріння (ноги) міцно тримається за землю, могутній стовбур (тулуб) прямий і непохитний, а гілля (руки) спрямовані до сонця. З цією метою доцільно провести вправу «Давній друг». Мовленнєво-мотиваційним матеріалом стане оповідання: «Ось уже і літо. Час довгих канікул. А для Петрика – час відпочинку від шуму міста. Це поїздка в село, де його завжди радо зустрічають бабуся Ярина і дідусь Максим. Петрик – хлопчик чемний, слухняний, але трохи хворобливий. Молоко кізки Манюні, свіже повітря, щоденне купання в Десні завжди допомагали хлопчику здоровішати. А ще часті прогулянки з дідусем до лісу за ягодами чи грибами. І обов'язкові відвідини свого давнього друга – старого дуба.

Стоїть самотньо дуб на лісовій галявині. Стовбур у нього товстелезний, і двоє дорослих його не обхоплять. Гілля розлоге та покручене. Своім міцним корінням надійно утримується дуб за землю. Поглянеш на це чудо-дерево зі сторони і захоплено забиває дух. Який же він величезний, кремезний, могутній, крилатий. І для багатьох – справжній великий друг. В його гіллі птахи в'ють гнізда, серед коріння у затишних нірках живуть мишки. Дуб годує своїми плодами – смачними жолудями – кабанів, білок, бурундуків. У дуплі знайшла свій прихисток сова з совенятами. І для Петрика дуб – найкращий друг. Петрик приходив до нього, щоб розповісти про свої таємниці, порадитись із ним, пригорнутись, обійняти його. Дуб наповнює хворобливе тіло хлопчика міццю, силою,

енергією. Петрик, спілкуючись з деревом, і сам стає, як дубок – міцним, сильним і бадьорим». (Юлія Рібцун)

Інструкція до дитини може звучати так: «Уяви себе могутнім дубом. Твої ноги – це коріння, яке міцно тримається за землю, тулуб – товстий стовбур, а руки – гілля. Зроби вдих і пусти видих до самої землі. А тепер ще один вдих – видих по стовбуру вгору. Ще один вдих – видих нехай досягне до самої верхівки. Ти сильний і впевнений!».

Можна надати наступні рекомендації до виконання: 1. Обіймати на прогулянці дерева, відчувати товщину стовбура, обмацувати поверхню кори, відмічати силу, міць та красу дерев, їх індивідуальність. Впізнавати та називати плоди (жолуді, каштани, крилатки, шишки), листя (дубове, кленове, вербове тощо). 2. Визначаючи особливості дерева (гілля дуба дещо скривлене, берізки та верби – похилене) намагатись відтворити тілом його образ. За допомогою пози передавати стійкість і непохитність будь-якого дерева, адже кожне з них міцно тримається корінням за землю.

Якщо у дитини виникає незначне занепокоєння, рідні можуть обіймати її, говорячи: «Я з тобою. Я тебе не залишу. Я весь час буду з тобою». Проте якщо тривога надзвичайно сильна та від пережитого всередині ніби все труситься, доцільно виконати вправу «Вимок, викис, виліз».

Мотиваційно-мовленнєвим матеріалом може слугувати казочка: «Ішли через річку Білочка та Борсук. Там колода лежала. Білочка легко та швиденько плиг-стриб по колоді і вже на тому боці. А Борсук ішов важко, неначе манної каші миску з'їв. Трусився перелякано, дрижав наче желе в тарілці. Посковзнувся на колоді та бух у воду! Вимок (дрижить), викис (дрижить), виліз (дрижить), висох: «Уфф...». Ступив на колоду (дрижить) та й знову бух у воду! Виліз (дрижить). Білочка каже: «Ну хіба ж так можна! Треба легесенько йти. Бачиш як?». «Та бачу!» – відказав Борсук. Ступив на колоду (дрижить) та й знову бух у воду! Вимок (дрижить), викис (дрижить), виліз (дрижить), висох: «Уфф...». (За Іваном Сенченком)

Інструкція до вправи може бути такою: «Уяви, що ти несподівано опинився (-лась) у холодній воді. Твоє тіло напружилось і все дрижить. Покажи, як ти змерз (-ла)». Доцільно запропонувати наступні рекомендації до проведення: 1. Можна дрібно дрижати або робити розмашисті коливальні рухи, виконувати їх під музичний супровід чи лічбу. 2. Можна відтворювати швидкі напівобертальні рухи, ніби струшуючи з себе воду (Борсук виліз з води).

Отже, стабілізація психічного рівня розвитку дітей з особливими освітніми потребами є надзвичайно важливою складовою комплексної психолого-педагогічної роботи особливо в умовах воєнних дій. Саме завдяки повноцінному функціонуванню цього рівня можливий перехід на більш вищий щабель психо-мовленнєвого розвитку дітей будь-якого віку.

Список використаних джерел:

1. Рібцун, Ю. В. (2022). Використання логопсихосинергетичного підходу у задоволенні особливих мовленнєвих потреб. *Věda a perspektivy*. № 1(8). С. 164-175. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729772/>.
2. Сухомлинський В. Сто порад учителям. URL: <https://mala.storinka.org/10-%D0>.
3. Timothy P. Melchert (2022). *Foundations of professional psychology: the end of theoretical orientations and the emergence of the biopsychosocial approach*. London: Elsevier. 320 p.